

Ujabb adatok az Alföld római korának ismeretéhez.

(Ide tartozik a XLIV. és XLV. tábla.)

A Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának és a szegedi egyetem Archaeologiai Intézetének anyagából néhány újabb leletet közlünk az Alföld római korából. A leletek nemcsak e keverék kultúra területi elterjedéséhez szolgáltatnak újabb adatokat, de új problémákat is jelen-
tenek, ennek a még nálunk alig kutatott kornak történetében.

Az egyes lelőhelyek anyagát az alábbiakban ismertetjük, azzal a megjegyzéssel, hogy a típusoknál mindig a Dolgozatok VII. kötetében megjelent értekezésünk tábláira utalunk.

Bökény (Csanád megye).

Szórványos lelet az Archaeologiai Intézet gyűjteményében: 1. Különböző színű és alakú gyöngyök. (L. sz. 7504.). 2. Meghatározhatatlan római érmek (két darab). (L. sz. 7505.).

Kiszombor (Torontál megye).

A kiszombori téглаégető gödreiből előkerült szórványos anyag. (U. ott. L. sz. 8592—8610.). 1. Jól iszapolt és égetett, szürke edények töredékei. Egész edénnyé nem állíthatók össze.

Nagykamarás (Arad megye).

A megyesegyházi útépités alkalmával előkerült leletek, Perich Béla tanító ajándékaként jutottak az intézet gyűjteményébe.

1. Kis amfora (1. kép 6.). Magassága 10, szájátmérő 5,3, fenékátmérő 3,5, legnagyobb kihasasodás 7 cm. Amint a méretekből is kitűnik, meglehetősen karcsú edényke, amelynek karcsúságát a magas nyak befelé ívelése még fokozza. A kiugró fenék profilja kívülről homorú. Szürke színű, jól iszapolt és égetett. A fültövek magasságában körbefutó kiemelkedés tagolja. (L. sz. 7507.).

2. Kéttagú bronzfibula. Alsó ívvezetésű. A tűtartó tokot a láb aláhajlításával készítették. A toknak a fej felé eső végéből nyúlt ki az a sodrony, amely reácsavarodott a kengyel tövére. Ez a rész letört. A láb és kengyel közötti átmeneti rész facettált, úgyszintén a kengyelnek a

tüszervezet csavarmenetes fejénél levő része is. A kengyelnek ellapított elülső nyúlványán lyuk van, ezen húzták át a csavarmenetet tartó huzal-darabot. (L. sz. 7508.).

3. Különböző színű és alakú gyöngyök. (L. sz. 7509.).

Ószentiván (Torontál megye).

1928. augusztus 6—18-ig tartó ásatások során az Archaeologiai Intézet feltárt 19 zsugorított temetkezést tartalmazó bronzkori sírt. A huszadik sír minden valószínűség szerint jazyg-szarmata. Leletei: 1. Rosszul iszapolt, gyengén égetett, kézzel formált agyagedény. Színe barnás-

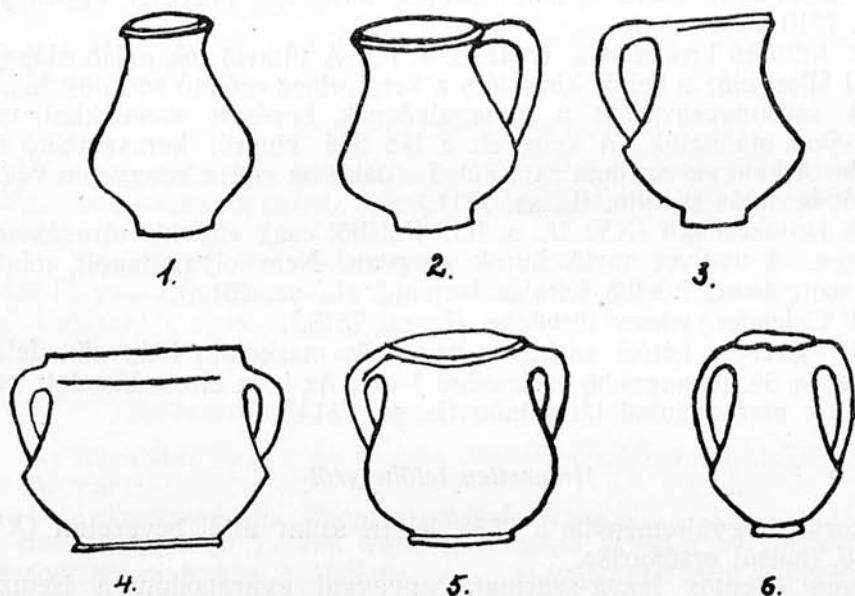

Abb. 1. kép.

vörös. Magassága 8·3, szájátmérő 7·8, fenékátmérő 5·8 cm, (L. sz. 8768.). 2. Töredékes torques, rosszezüstből, típusát lásd a XIX. 7. alatt. (L. sz. 8769.). 3. Borsónagyságú és alakú paszta és ugyanilyen alakú kék üveggyöngyök. A gyöngyszemek között kis bronzkarika (XVII. 15.) és baltaalakú átfúrt bronzfüggő van. (XVII. 4.). (L. sz. 8770.).

Újszentiván (Torontál megye).

a) Lévay György ajándéka:

1. Rézfibula (XV. 2. a, b.). (L. sz. 7506.). 2. Vöröses-barna, rosszul égetett és iszapolt egyfülű agyagedény. (L. sz. 7506.).

b) Huhn Miklós telkén találtak egy sírt, amelynek alábbi mellékletei kerültek a gyűjteménybe:

1. Agyagedényke (1. kép 1.). Magassága 8, szájmérő 5·5, fenék-átmérő 3·2, legnagyobb kihasasodás 7·2 cm. Színe szürke, jól iszapolt és égetett. Kívül máz borítja. Egyfűlű. Az előbb bemutatott edénnyel összehasonlítva több lényeges vonásuk megegyezik. Így mindkettőnél a fenékhez elég közel éri el a legnagyobb méretet, tehát legalább is rokon típusúak. Ami különbség van, az csupán a típuson belül előforduló variációk megállapítására elegendő. Ilyen különbség a magasan felnyúló nyak képzése. Ennél az edénynél nincsen meg a nyaknak az az enyhén homorú alakja, amit a 6. sz. edénynél láttunk. Helyette felfelé szűkülő, határozottan csontakúp alakú nyakat találunk, amelynek oldalélei egyenesek. (L. sz. 7510.).

2. Kéttagú bronzfibula (XIII. 5. a, b.). A tűtartó tok a láb aláhajlításából állott elő; a belőle kinyúló s a kengyelhez erősítő sodrony hiányzik. A sodronycsavarást a kengyelvégnék bevésített vonalakkal való tagolásával utánozták. A kengyelt a láb felé kiugró, keresztalakú tag zárja le. A kengyel szalagalakú, külső oldalát az egész kengyelen végigfutó két bevágás tagolja. (L. sz. 7511.).

3. Bronzcsengő (XV. 15. a, b.). Füléből csak egy kis töredék maradt meg. A nyelvet tartó hurok megvan. Nem olyan tagolt, mint a hivatkozott ábra; inkább féltojás formájú. (L. sz. 7512.).

4. Calcedongyöngy töredéke. (L. sz. 7513.).

5. Egyenes, kétélű vaskard; hegye és markolata hiányzik. Jelenlegi hossza 54. legnagyobb szélessége 5 cm. Az igen elrozsdásodott pengén, fatok maradványai látszanak. (L. sz. 7514.).

Ismeretlen lelőhelyről

került a gyűjteménybe a 7536. leltári szám alatt bevezetett (XVI. 17. a, b. típusú) orsókarika.

Igen jelentős jazyg-szarmata anyaggal gyarapodott a Nemzeti Múzeum Régészeti Osztálya.¹ Az előkerült anyag a következő lelőhelyekről való:

Acsa (Pest megye).

A Cselin-tetőről származó, különböző korú edénytöredékekkel együtt, br. Prónay Dezső acsai földbirtokos ajándékozta az alábbi, valószínűleg jazyg-szarmata anyagot:

1. Szürke színű agyagtál töredéke, reásímított ornamentikával. Korongon készült. 2. Sárgás-szürke agyagedény töredékei. Korongon készült, finom agyagból. (Mindkettőnek leltári napló száma R. N. 16/1932.).

¹ Fettich Nándor dr. szívességéért, amellyel az anyagpublikálást megengedte, e helyen is hálás köszönetet mondok.

Hatvan (Heves megye).

A város ÉNy-i határában, a várostól kb. 4 km-re az új út mellett, amely a temetőt átvágja, kerültek elő az alább ismertetendő leletek:

1. 6·2 cm magas, vörös színű agyagedény. Finoman iszapolt s elég jól égetett hasonló darabot² ismertet Kossina Nyíregyházáról. 2. Több, össze nem állítható, edény töredéke. Az első edény Sajó Endre ajándéka. A cserepek csontok mellett voltak. (R. N. 14/1932.).

Szada (Pest megye).

A Néger-tanyáról kerültek elő az alábbi leletek, amelyeket br. Vécsey Gábor ajándékozott:

1. Ezüst szíjvég, töredékes (XVIII. 2. ábra felső része). 2. Hasonló szíjvég töredékei. (R. N. 4/1932.).

Szarvas (Békés megye).

Krecsmarik Endre ajándékaként került a Nemzeti Múzeumba az alábbi, valószínűleg sírlelet. Közelebbi lelőköriülményekről semmit sem tudunk:

1. Kis bögre. Magassága 6·2 cm. Római terra sigillata utánzat. 2. Kétélű vaskard összeállítható töredékei. Pontos hosszúsága nem mérhető. Ugyanaz a típus, mint amelynek leírása a Dolgozatok VII. évfolyamában található.³ (L. sz. 6/1932.).

Törökszentmiklós (Jász-Nagykún-Szolnok megye).

a) Az alábbi anyag dr. Polgár József ajándékaként került a Nemzeti Múzeumba:

1. Agyagkorsócska, finoman iszapolt anyagból. Szürkés színű, vas-tag falú. Magassága 12 cm. Teljesen hasonló formájú korsócska képét mutatjuk be az 1. kép 2. ábráján. A hivatkozott példány a pestmegyei Harta-pusztán került elő.⁴ Az edényke magassága 7, szájmérője 4, fenékátmérője 3·2, legnagyobb kihasasodása 6·4 cm. Élénk téglavörös mázzal volt bevonva, de ez a felület legnagyobb részéről lekopott. Típusa szerint beletartozik abba a formakörbe, amelyet az 1. kép többi edényformái is képviselnek. Közelebbről talán leginkább az 1. edényhez hasonlítható. A törökszentmiklói példány nem ilyen karcsú, de a fenék- és oldalképzés és a legnagyobb kihasasodásnak az edény fenekétől való magassága teljesen egyező. Az egyetlen különbség, hogy úgy a hartapusztai, mint a törökszentmiklói példányoknak nincs füle, míg az újszentiváni példánynak van. (1. kép 1.).

² Kossina: Zu meiner Ostgermanenkarte, 163. l. 3. kép. (Mannus, 16. Bd. 1924.).

³ 111. l.

⁴ Röviden érintettük hivatkozott dolgozatunkban. L. 126. l.

Az 1. képen bemutatott 1., 2., 6. edények egy formacsoport tagjainak tekinthetők, amint arra már az előzőkben utaltunk. A teljesség kedvéért bemutatunk még egynéhány hasonló típusú edényt, amelynek legnagyobb része kronológiai megállapításokra nem alkalmas.

Szentesről való az 1. kép 3. kancsója. A 6. sz. amfora-típushoz sorozandó a homorúan ívelő nyakképzés és az élben végződő kihasasodás miatt. Ugyancsak Szentesről való a kevésbé karcsú, de a 3. edényhez a nyakképzés és a kihasasodás miatt hasonló 4. sz. kétfülű edény, amelynek peremképzése szokatlan. Az 1. kép 5. számú szentesi edénye, szintén az amfora-típusok számát növeli. Nincsen meg az élben végződő kihasasodás s nem is olyan karcsú, mint a 6.

A bemutatott típusokhoz hasonló edények több helyen is előfordultak, így: Az 1. kép 1. edényéhez hasonló típust találtak Öcsödön, Gyomán (két darab), Mezőtúron, Mezőtúr-Hangács-dülőben, Kecskemét-Máriavárosi téglagyárban. A Hangács-dülői edénynek nincs külön képezett alja; zárt leletben volt; a mellőle előkerült fibula típusa XIII. 5. a, b. típusú.

A 2. edényhez hasonló típus került elő: Jászdózsán és Orosházán, a Dénes-féle téglagyárban.

A 6. edényhez hasonló típusú edényt találtak: Gyulavarsándon, Szarvas-Hurkás-tanyán, Fehértemplomon, Orosháza-Gyulamezőn, Orosházán, Orosházán a Kristó téglagyárban, Tiszafüreden és Gyomán.

Ami az ismertetett formakör kronológiai helyzetét illeti, alig áll rendelkezésünkre néhány megbízható adat. A 2. edény II. Claudius (Kr. u. 268—270) érmével együtt fordult elő. Az 1. és 6. edény eddig még csak a XIII. 5. a, b. típusú fibulákkal fordult elő. Az 1. edény kétszer, a 6. egyszer. Ha az érem és a fibulák adta kronológiai adatokat egybevetjük,⁵ úgy a fennebb bemutatott formacsoport korát a Kr. utáni III. század végére és a III. sz. elejére kell tennünk.

b) A községi homokbánya területén, a Surján-szőlők nevű dülőben tártá fel Márton Lajos dr. az alábbi jazyg-sírt. A sír mélysége 1.10 m. A csontváz kelet-nyugati. A közelben több sír nem volt, ellenben a területen sok hasonló korú edény töredékeit találta. A csontváz megmaradt részei a Néprijzi Osztály anthropológiai gyűjteményébe kerültek. A feltárt sír mellékletei a következők:

1. Bal bokánál agyagcsésze, elég jól égetett, finoman iszapolt anyagból. Magassága 8.2 cm. 2. Bal kéztő táján három Cypraea kagyló (XV. 10.). 3. Bronzfibula a mellen. (XIII. 10. a, b.). 4. Edénytöredékből faragott orsókarika; a jobb könyök táján kívül feküdt. (XVI. 13.). 5. Gyöngyök a jobbkez csuklója körül.

⁵ A XIII. 5. a, b-re lásd Dolgozatok VII. évi. 146. l.

Némedi (Pest megye).

A lelet Mag Ferenc gazdálkodó földjéről került elő, amely a Bugyító partjának nyugati oldalán fekvő Kigyóhegyen van. Az előkerült csontváz lábbal nyugatnak volt fektetve; a sír mélysége 90 cm. A koponya az anthropologiai gyűjteményben van.

1. 5 cm magas, vörösszínű agyagcsésze, a jobb alsó lábszár külső oldaláról. 2. Bronzfibula a nyakon, egészen az állkapocs alatt. (XIII. 10. a, b.). Vaskés a balkézben. 4. Bronzkarika a vaskés mellett. (XVII. 15.). 5. Agyagorsógomb a balláb külső oldalán. 6. Bronztű (fibuláról?) a has táján. 7. Különféle nagyobb gyöngyszem a nyakon. 8. Apró gyöngök a lábfej tájékán. (R. N. 24/1932.).

Öcsöd (Békés megye).

Az alábbi leleteket Nagy Elek öcsödi tanító gyűjtötte össze. E leletekhez tartozó római érmek az Éremtárba kerültek. (70/1932.). A lelet a Hékhalmról való, amely az Öcsöd-Mesterszállás között épített műút és a Büdös-ér környékén fekszik. A leletek a következők:

1. Karperec bronzból, a nyitott végek közelében pontdíszítéssel. 2. Különböző típusú, többé-kevésbé töredékes bronzfibulák. Megvan közöttük a XIII. 5 a, b. típus is. 3. Töredékes ezüstfibula. 4. Négyzetes átmetsetű karperec töredékek bronzból. (XVII. 11.). 5. Gyöngyfüzér pasztából. 6. 9-8 cm magas töredékes agyagpohár. 7. 14-2 cm magas töredékes agyagpohár. 8. Vörösayagból készült, töredékes agyagcsésze. (R. N. 18/1932.).

Üllő (Pest megye).

A káptalani birtokon, a földfelszínről szedtek össze jazyg-szarmata korú edénytöredékeket. Az edények kivétel nélkül szürke színű, finoman iszapolt agyagból készültek. Egy részük át van lyukasztva. (R. N. 19/1932.).

Kiskőrös (Pest megye).

a) A helység közelében Csalogovits József dr. rézkori temetőt tárt fel. Anyagának egy részét közölte is.⁶ E közlésben említi egy jazyg-szarmata sírt,⁷ amelyben a csontváz felsőteste bolygatott volt. Egyedüli melléklete a jobb felső combcsont mellett talált erősen oxidált vaskés.

b) Paulinyi Mihály tanító ajándékaként, a Fekete-halomról került a Nemzeti Múzeumba az alábbi leletanyag:

1. Nagy urna alsórészének töredéke. Korongon készült, finom iszapolású. 2. 8-5 cm magas, vastagfalú, durva agyagpohár. 3. Bronzkarika. (XVIII. 22.). (R. N. 13/1932.).

⁶ Die neu aufgedeckte neolithische Siedlung stb. (Praeh. Zeitschr. XXII. Bd. 102—115. II.

⁷ U. o. 105. I.

c) A „város alatt“, a 22/1932. lelt. sz. alatt bevezetett, avarkori sírmező területén talált jazyg sírok:

1. sír: 1. Bronzfibula (XIII. 5. a, b.). 2. Egyfülű bronzgomb.

2. sír: 1. Agyagorsógomb. 2. Gyöngyfűzér.

A sírmező egész területéről szórványos leletként kerültek elő edénytöredékek, köszörűkő töredéke s mind a két végén hegyes csonteszköz. (R. N. 23/1932.).

A közlésre szánt anyag legnevezetesebb lelete a kiskőrösi határban előkerült egyik sír. Fettich Nándor dr. a „város alatt“ a már említett avarkori sírmező 2. sírját bontotta fel, amikor napvilágra került az alább ismertetendő lelet. Ugyanerről a sírmezőről való a már ismertetett (R. N. 23/1932.) két sír anyaga is. E sírok a most ismertetendőtől kb. 40 m távolságra feküdtek. Minden valószínűség szerint feldúlt urnás temetkezésről van szó. A leletek a következők:

1. Agyagból készült lószobor töredékei. (XLIV—XLV. tábla.). 2. Erősen töredékes, szabadkézzel készített kis füles bögre. 3. Különböző edények töredékei.

A hitelesen feltárt sírlelet figyelmet érdemel egyrészt az előkerült állatábrázolás, másrészt a temetkezés módja miatt. Fettich Nándor dr. szíves engedelmeiből hozzájutottam a sírból előkerült edénytöredékek metszeteihez.⁸ A metszetkészítésre három edény töredéke volt alkalmas. Sajnos, közlésre érdemes edényprofil nem adott egyik sem. Az avarsír ásásakor a sírháborítók mindent összetörtek s ép edényt nem hagytak. De a cseréptöredékekkel hamu is került elő, ami az égetett temetkezés jellegét igazolja.

Egyetlen valamire való edénytöredék az 1. kép 1. edénytípushoz áll közel, csakhogy ennek felfelé szűkülő csonkakúp alakú nyakát, hengeralakúnak induló nyak helyettesíti. Külön képzett talpa nincs. Magassága 4,5, legnagyobb kihasasodása 5,5, fenékmérete 3 cm, falvastagsága 3 mm.

E sírlelet kronológiai meghatározása az előbbi dolgozatunkban alkalmazott elvek alapján⁹ igen nehéz, mert biztos támpontunk nincs. Az egyetlen tiszatarjáni lelet az, amelyről gyanítható, hogy égetett temetkezésből származik. A két leletet azonban nem igen lehet összehasonlítani. Nem lehet egyrészt azért, mivel a tiszatarjáni kurgános temetkezés, emez pedig egyszerű sír. E kétféle temetkezés lehet ugyan egyidejű, de az előkerült síranyag jellege különböző. A tiszatarjáni előkerült anyagnak a római provinciális műveltséghez semmi köze sincs, míg a kiskőrösi anyagban ismertetett lószobor provinciális jellegű.

Urnástemetkezéseket a jazyg-szarmata korszak után nem kereszünk, de előtte igen, sőt e korszak első idejéből is, különösen a Pannóniával szomszédos területeken. Hampel József szerint a Dunántúl északi részét megszállva tartó eraviscus nép területének északi és keleti

⁸ A metszetek elkészítéséért Horváth Tibor b. h. urat illeti köszönet.

⁹ Dolgozatok VII. 140—141. ll.

határául a Duna vonalát kell tekintenünk, legalább is a jazygoknak a Duna balpartján való megjelenése óta. Délre talán a Duna és a Balaton között akkor még meglévő mocsaras, erdős vidék volt a határ, nyugatra azonban bizonytalan. Így tehát az eraviscusok országát Tolna megye északi része, Fejér megye jó darabja, Pest, Esztergom és Komárom megyék dunántúli részei alkothatták.¹⁰

Ugyancsak Hampel állítja a kelenföldi, érd-battai és pátkai halomsírok alapján, hogy az említett temetők urnasírai a Kr. u. I., vagy a II. századból valók.¹¹

A Duna vonala akkor sem lehetett faji választóvonal s egész könnyen el tudjuk képzelni, hogy a jazyg-szarmaták beköltözése előtti állapot nem szűnt meg egyszerre s az eraviscus urnás temetkezések a jazyg uralom idejére is fennmaradtak. Ennek bizonyítékául tekintjük a kiskőrösi urnasírt.

Hogy itt a jazyg-szarmatákkal egyidős temetkezésről van szó, igazolják ugyanannak az avar sírmezőnek a területén, az urnasírkéntől mintegy 40 m távolságra felbontott temetkezések.¹²

Urnasírkünk pontosabb datálásának lehetőségét egvedül a XLIV—XLV.-táblán bemutatott lószobor nyújtja. Egyelőre azonban datálható analógiák hiányában csupán a sírleletnek a római hódítás idejére való helyezését igazolja.

Dr. Párducz Mihály.

¹⁰ Hampel József: Az eraviscus nép és emlékei. (Budapest régiségei IV. 1892. 43—44. ll.).

¹¹ U. o. 54—56. ll.

¹² Szó esett már róluk e dolgozatban, a R. N. 23/1932. sz. alatt bejegyzett leletek ismertetésénél.